

ол. лотоцький

БАТЬКИ Й ДІТИ НА ЕМІГРАЦІЇ

Л Ъ В І В

1 9 3 7

НАКЛАДОМ АВТОРА.

ол. лотоцький

БАТЬКИ Й ДІТИ НА ЕМІГРАЦІЇ

Л Ъ В І В

1 9 3 7

НАКЛАДОМ АВТОРА.

Відбитка з календаря „Дніпро” на рік 1938).

Тема про батьків і дітей, про традиційні конфлікти між ними, стара, як світ, — мабуть ще діти Адамові дорікали батькам — і не лише з приводу так нерозважливо страченого раю. Без того не можна. Противенства між батьками й дітьми цілком натуральні, бо залежать від різниці фізичного та психічного складу двох віків життя людського; іншим стимулам підлягають інтелект та воля у батьків, іншим — у дітей. Холодна розважливність, підпорядкованість чину дисципліні розуму характеризують взагалі одних, безпосередня простолінійність думки й чину — других. Так завжди і всюди було, не міг цей закон природи людської оминати й нашу еміграцію, — і тут не могли не виявлятися суперечності та конфлікти між „дітьми” й „батьками”, як правило загальне й обовязкове. А в наших емігрантських умовах ускладнюється воно ще й деякими специфічними причинами.

Не з учорашнього дня почалася еміграція, — не знаємо, коли вона закінчиться: на тому поколінні, що вийшло з дому, чи на тому, що тут на еміграції народилося. Справа повороту, така, здавалося, близька, затяглася. Наш оптимізм щодо часу того повороту заводив і таки завів нас. І тому замість раціональної методи військової тактики — зміцнити опановані позиції, ми здебільшого жили на еміграції, як на бівуаках, не усталюючи своїх емігрантських позицій — ні правно, ні матеріально, не забезпечуючи певніше своїх потреб культурно-національних. Єдина форма усталення тих позицій була фактичним емігрантським характером — прийняттям чужого громадянства, що логічним наслідком мало розпливання емігрантських елементів у чужинецькому морі. „Апатридна”-ж решта еміграції тримається на поверхні життя до слушного часу — „аби як”, коли нпр. російська еміграція уживала й уживає енергійних та раціональних заходів для усталення свого становища, саме як емігрантського. А тимчасом прийшло на чужину чи народилося та виросло тут нове покоління, розглядається кругом по світі, бачить, не завжди ясно, ненормальності і свого і загально-емігрантського становища та в міру свого розуміння підіймає голос і починає критикувати насамперед, розуміється, батьків.

А „батькам” краще б і не чути того, бо самі знайшлися в жалюгідному становищі. Більшість їх опинилася на чужині — хто в стані військовому, хто — в цивільному. Зараху-

вавшись й тут до тих самих комірок, з яких мед державного удержання ссали на Україні, досисали вони останні краплі меду, а досавши до решти, впали в розпуку та й стали нарикати. Найперше, розуміється, на начальство, що мусіло з чужої землі меду добувати, головню ж на того, що мусів за всіх і за все голову сушити. Хто був мудріший та хваткіший, ті скоро зорієнтувалися, що молода польська держава потребує фахових сил, пішли слідом того запотрібування та й у більшості своїй щезли з українського обрїю. Якісь частині милосерна доля відрочила життєвий вексель. На професорських становищах в українських школах у Чехії знайшло приміщення щось півтори сотні найбільш інтелігентного та національно-надійного елемента еміграції. Ці, здебільшого новоспечені, професори сумлінно виконали великої ваги національне завдання: довели до вищої освіти ті кадри патріотичної молоді, що за зброєю школу покинули. Та коли вже не стало кого вчити, опинилися вони у первісному стані — без учнів і без роботи. Здебільшого люди громадського та всякого іншого, крім наукового, стану, наші вчені батьки якось надто скоро порвали з фахами своєї попередньої праці, остаточно сфахувавшись на своїй ученій кар'єрі та занурившись у свій новий фаш так глибоко, що вже й не вважали себе відповідними ні до якої іншої праці. До того ж і літа йшли, додаючи віку, настала загальна еміграційна криза, що змушувала господарів-хлібодавців менш на них уважати, в усіх краях автохтони щораз більше почали виявляти нехїть до приходьків-чужинців. Настало поновне безробіття — ще в гірших умовах — не без вини, у певній мірі, самих жертв того самого явища.

Не в кращих умовах опинилися й ті, хто самотужки чіплявся за життя, не забуваючи і про свої обовязки неособистого порядку. На початках нашої еміграційної доби трудно було й повірити, що за всіх ударів долі — особистих і ширшого значіння — десятки літ горїтимуть люди на чужині тим самим огнем, що на рідній землі запалав у їх душах. І бачимо, що й ті, хто не встояли добре в життєвих обставинах, встояли проте ідейно — за біди, у злиднях, поневірянні. Яка ж свята ота ідея, що дає людям таку моральну силу!

* * *

В аналогічному з батьками становищі опинилася на еміграції й наша молодь. В більшості це колишні військові, що або влилися в українську армію з російської, або покинули дїм, школу та вхопилися за зброю в обороні батьківщини. Багато з них по ліквідації таборів розпорошилися, як і старші, по чужинецьких щілинах у цілому світі — одні безслідно, інші, заховуючи своє національне обличчя та звязок з емігрантськими організаціями. Досить значна кількість козацтва з певною частиною старшинства осїлися у Франції по більших фабричних осередках і тут створили на місцях осід-

ку зорганізовані громади, що провадять свідоме національне життя. Але більшість козацтва та старшин залишилися у Польщі, то знаходячи тут заробіток чи в умовах економічної кризи спорадично його втрачаючи. Досить значній частині старшин пощастило закінчити свою освіту в Чехословаччині — в українських та чеських школах. Тут власне скупчилася еліта молоді української інтелігенції, що, закінчивши школи, була приготовлена до нової, свідомішої й ширшої участі в боротьбі за визволення батьківщини та в праці упорядкування її життя.

Перед 10 — 15-ма літами це була наша „молодь”, наші „діти”. Але з того часу вже дійшли ми до положення, в якому розуміння „молоді” чи „дітей” стало надто релятивним. Маємо дві генерації молоді, дуже різні, як на вікову скалю. Старші діти, як уже згадувалося, колись училися в українських та чеських школах, можна було голос їх чути в тодішніх студентських виданнях, тоді ж можна було оцінювати характер та якість того голосу. По школі якось уже не чути того голосу старшої генерації молоді: так щільно розпоршилась вона по шпарках буденного життя, що характеризувати її можна не з наявності, а саме з відсутності того голосу, не стільки з чину її, як з безчинного, пасивного ставлення до завдань емігрантського життя, до обов'язків громадянина та ще не так давно навіть збройного оборонця батьківщини. По закінченні школи ця молодь, діставши, у великій мірі за допомогою батьків, працю й матеріальне забезпечення, в переважній своїй більшості якось відразу з головою упірнала в тихе буденне життя, виключно сфахувавшись на своїх робочих становищах. Не викликають з її боку уваги навіть фахові ж, але свої, національні організації, — про існування цих останніх згадується лише тоді, коли, викинуті з тихої пристані, шукають іншої, — в більшості безрезультатно, бо свого часу своєї установи на твердий ґрунт не поставили.

У тих людей не згоріло, а якось зотліло те, чому вони вклонялися колись навіть гаряче, з захватом. Сумно, але факт.

Про цю категорію треба згадати лише для сконстатування цього факту, — для національної акції емігрантських кадрів вона страчена. Увагу викликає інша категорія нашої молоді — молоді так само — в лапках.

Дивне психо-фізичне явище. І в 10 — 15 літ по скінченні високої школи (і то вже в запізненіх зростових датах), навіть займаючи за метрикою формальне становище голови родини, досить людей психологічно не хочуть сходити з соціальної позиції „молоді”, часто-густо навіть ігноруючи свій зрадливий вигляд, чи то вже добре „шпакуватий”, чи й зовсім позбавлений ознак, що дозволяли б розрізнити бльондина від шатена або брүнета.

Молодь та — вічно юна, як гурії в Магометовім раю, — „а оті старі не дбають про нас, про свою молодь”. Така за-

держка нормального процесу перетворення дітей у батьків стається не без певного, може, підсвідомого розрахунку, — щоб не треба було з дуже вдячного — бо невідповідального і тому безактивного—становища „дітей” перейти на становище, що вже обов'язує до якоїсь громадської акції, властивої становищу „батьківському”. Отся зростова мімікрія зменшує кількість громадських сил та веде до ослаблення громадської акції. Це безперечно явище хворобливе в наших трудних емігрантських обставинах — отой громадський рахітизм дитячий чи, просто кажучи, собача старість. З ним треба рішуче боротися громадським способом, притягаючи до громадської роботи елементи часто дуже здібні, лише розкладені у своїй безчинності. Мусять вони зрозуміти, що неморально — з погляду громадського — всю працю навантажувати не лише на терпеливі плечі „батьків”, але й своїх таки активніших „братів”, що через те вгинаються під тягарем праці.

* * *

Правдивих дітей маємо теж двоякого віку — це ті, що або вже на чужині народилися або виїхали з України такі справді за дитячого віку та проходили на чужині школу, коли не початкову, то середню чи вже й вищу, українську або чужинецьку. Виховання цієї молоді, що доходить свідомости не на своїй землі — це одна з некучих справ нашого емігрантського життя. Це покоління, коли не має воно зв'язку з етнографічними українськими землями, виростало на чужому ґрунті, позбавлене стихійного впливу рідної природи й усього національного оточення, що непереможно впливають на душу, викликають настрої, які стають психічною підставою для витворення національного світогляду. Всі ті психічні передумови створює на чужині головним чином хатня, родинна обстановка дитячого життя. Вона дорівнює отим натуральним, стихійним впливам, заступаючи їх, а коли цього немає, то найясніші та найтвердіші переконання будуть походити лише з голови, а не з серця.

На цих наших менших і навіть найменших маємо звертати велику увагу. І наша еміграція таки не байдужа до цієї справи. Улаштовує дитячі садки (Подебради), школи чи шкільні вправи початкові (Подебради ж, Варшава, емігрантські колонії у Франції, — про інші не маю відомостей). В Перемишлі існує школа з бурсою ім. Симона Петлюри, результат енергійних заходів члена Укр. Центр. Комітету в Іюльці п. Шкурата. Українська гімназія для дітей-емігрантів уже довгий час існує в Ржевничах (Чехія) та вітається дуже добрими наслідками. Цього, розуміється, мало, та, видимо, на більше спромогтися ми не можемо. Багато емігрантських дітей дістають освіту в краєвих українських школах. Але більшість дітей побирає освіту в національно-чужих школах, заховуючи свою національність лише впливами родинної обстановки та українською лектурою — майже без

вийнятку краевого походження. А з цих дітей складаються кадри, які в кожному разі діждуться повороту до рідного краю та принесуть туди наше національне надбання, яке тут створюємо.

* * *

Яке ж оте надбання, що наші молодші, а може й старші діти, а може таки й ми, батьки, понесемо на рідну землю зголоднілому за хлібом, не лише матеріальним, нашому народові? Яку духову поживу батьки та старші діти йому тут наготували?

Дуже прикро це казати, але треба признати, що ми, батьки, не виконали вповні завдання, яке покладено на нас величчям біжучого процесу нашої історії. Ми провадили підготовчу національну працю до революції, вели провід у часі революції, а нині — стоїмо перед туманними перспективами майбутності, які маємо обов'язок в міру людського передбачення коли не зясувати, то принаймні освітлити. Це тим більше, що по той бік обставини не дають найменшої можливості зорієнтуватися ні в тому, що було, ні в тому, що має чи може бути. І до революції, за старого російського режиму, і вчасі революційної пожежі не можна було вільно, глибоко та всебічно розглянутись у тих наших завданнях, що становлять саму суть національного життя, а наступна довголітня, понад міру руйнівницька господарка на нашій землі ставить перед нашою батьківщиною нові, ще складніші, що їх і передбачити не можна було, завдання та перспективи. На нас і тільки на нас поклала доля той обов'язок підвести в теперішню відповідальну хвилю підсумок усього історичного дорібку нашого національного життя, його питомих традицій та в зв'язку з тим перспектив майбутнього його розвитку, бо власне ми, користуючись великим благом вільно виявляти думку, знаходимося в умовах відповідних для об'єктивного досліджу, маємо досвід минулого та, хоч і поза димовою завісою березеного кордону, бачимо й у світлі світової думки можемо оцінити те, що діється на нашій — не-своїй землі.

В отсю відповідальну передомову хвилю історичного життя України на нас спадає обов'язок зміцнити зруйновані протягом віків та розхитані підвалини нашого національного життя насамперед через усталення самих засад нашого національного життя, нашої ідеології. Не створення, бо їх дано реально в наших національних традиціях, — а висвітлення, зясування та усталення зпід грузовища їх колишньої й сучасної руїни. Не будемо гордо відкидати від себе цього завдання, бо воно ніби то для нас зайве, — ми, мовляв, знаємо, за що боролися, за що гинули та що нам потрібне.

Та неймовірна несвідомість національна на ґрунті ідейного хаосу, яку бачимо серед „уроженців юга Росії” (а це — треба признати — найчисленніший кадр еміграції з України), та безпомічність ідеологічна, яку виявляє українська молодь (і не лише вона), коли заходиться висловити своє

національне кредо, нарешті це безнадійне блукання поміж трьома деревиною, що часто зраджують наші політичні партії, — все це голосно кричить, щоб відкинути фальшивий сором та за ударну справу взяти собі опрацюванні системи нашої національної ідеології. Стидатися нам нема чого, — навпаки, за честь собі те завдання візьмімо, — погляньмо бо, яку ідеологічну перебудову провадять інші, державно за нас старіші нації — головню німці й італійці — з одного боку, а французи, московські комуністи (не казати вже про еспанців) — з другого. На наших очах свіжо народилася нова національно-державна концепція в Польщі. Навіть заматоріла в своїх ідейних засадах російська еміграція починає останнім часом виявляти якийсь здвиг. Чи маємо бути ми останніми, щоб пасти задніх? Навпаки, ми, що не здобули ще собі державно-правного місця під сонцем, особливо мусимо пам'ятати, що без зясування своєї національної ідеології, без сформулювання її в слові не може бути нації, як свідомого свого я та свого права організму. Під словами одного з наших ідеологів, з яким рішуче розходжуся багато у чому, підписуюсь не менш рішуче: „Нація, що не витворить своєї власної ідеології і власної організації для здійснення цієї ідеології, мусить згинуть... Ідея і організація. Ідея, щоб усвідомити собі своє підсвідоме хотіння, щоб знати, чого хотіти. Організація, щоб ідею — оце освідомлене хотіння — реалізувати, здійснити. Ідея і організація, щоб витворити накінець авторитети українські, провід український, владу українську, без яких нація — не нація, а призначене на правління ідейними та організованими — овече стадо” (В. Липинський). Ясна національна ідеологія це — фундамент для всієї практичної діяльності національної, в тім і для створення організації та фактичного провадження організованої діяльності.

Через брак усталеної ідеологічної системи не маємо й ясної в своїй реальності національної програми, пристосованої до життя України, — програми, що стала б засадничим дороговказом за всяких обставин, незалежно від тих чи інших, часткових та тимчасових вимог життя. Якоїсь панацеї чи рецепти на всі випадки ніхто, розуміється, вигадувати не може, але основні лінії національної, в широкому розумінні, політики муситься установити, щоб не розгубитися, коли справа творення національного в широкому змісті — життя стане реальною. Багато мали й маємо ми найрізніших програм та плянів, але не маємо основної національної програми, що скупчувала б у собі головні точки національного чину поза ріжницями партійними чи політичними. Творимо програми й пляни не з основ нашої національної ідеології, не з дослідження історії й сучасности українського життя в його всебічності, а з біжучих фактів ординарної практики, дешево запозиченої у сусідів або з нашого ж старого державного

барахла перелицьованої. Вийти з цих суточок нашої програмової ситуації можна лише колективно зорганізованими зусиллями. Грунт уже закладено колективною ж працею наших наукових установ. Треба ту працю продовжити та завершити. Але провадити її належить на основах наукових, єдино в даному випадку певних. Індивідуального дилетантизму мали ми вже досить.

* * *

Цей ніби далекий екскурс поза поставленою вгорі темою проваджу власне до тієї теми. Усталення національної ідеології та, як наслідок того, створення національної програми — це невідкличне завдання „батьків” і з погляду взагалі їх національного післанництва на еміграції і, зокрема, з погляду основного їх обов'язку щодо дітей — і тут, де діти зараз духової їжі просять, і там, де неситимий голод доведеться заспокоювати, коли з ними зустрінемось. Що зробимо тут, те знадобиться й там, де не тільки сучасна молодь, але й покоління революційної доби, що вперше стало тоді перед українською справою, цілком позбавлені джерел, щоб свідомо та об'єктивно зорієнтуватися в тій справі. Коли батьки не виконають цього обов'язку, діти по заслuzі заплямують їх не лише „насм'яшкою горькою обманутаго сына над промотавшимся отцом”, але й більше та гірше: тяжким докором, а то й огненним прокльоном.

Не виконали ми свого завдання вповні, але виконували, виконуємо та своїх зусиль над тим не перериваємо. Майбутні історики нашої еміграції цілі теми понаписують про ту величезну працю, яку поклала вона, не кажучи вже про суто-політичну її роллю і в ділянці приготування кадрів освіченої та свідомої молоді, і в ділянці освітлення усіх сторін нашого, затемненого історичними умовами, національного життя. Не все зроблено, але будемо довершувати нашу роботу; чи тут, чи там, — потреба в ній неunikнена й безпереривна. Зажилися ми на чужині, але в тім не лише наша вина. Цілий світ завівся у своїх розрахунках; конкуренція, як усі вже тепер бачать — нерозважна, міжнародніх апетитів у значній мірі задляла агонію того утопійного труп, що вже від початку почав смердіти та вже давно дійшов би до свого остаточного розкладу, коли б його штучно не підбальзамували з заходу. Зажилися та ще й не влаштувалися так, щоб відповідно виконувати своє завдання перед своїм народом, що по тім боці має не тільки руки, але й язик скованим. А проте все ж Марко грав. Грав, грає і, річ певна, таки буде грати наперекір усім несприятливим обставинам, що нас обсіли.

* * *

Це — про батьків. А що ж про дітей?

Діти... Знаємо, що дітям належить майбутнє, — вже просто з того натурального закону, що вони стають на місце

своїх старших, батьків. Тому краще доходить своєї долі той народ, який більше звертає уваги на своє молоде покоління. Всім znana річ, що французів перемиг свого часу німецький учитель, виховавши патріотичну молодь. Тому ж бачимо тепер таку посилену опіку над молоддю в краях найріжнішого режиму — і в фашистівських, і в комуністичних.

Тому ж і наша молодь не має пасти задніх. Здавалося б, не треба розводитися про нудні і знані речі, що саме потрібно молоді, бо найперше та головніше треба їй — учитись. „Учіться, думайте, читайте”... Без того найкращі її наміри й завдання — ні до чого, бо на піску недосвідченості будуть засновані. Чого вчитися? Фаху. Але за авторитетним голосом будителя чеського народу, „кожний фахівець та освічена людина потребують дбайливого філософічного вишколення, щоб можна було самостійно орієнтуватися щодо движучих сил нинішньої суспільности та здобути обґрунтований життєвий світогляд” (Масарик). „Філософічне вишколення”, цілком ясно, дуже потрібне. Сюди входить усе, що потрібно синові поневоленої батьківщини, щоб розібратися в її долі, — найперше рідна історія: „дiзнайтеся... чiї сини, чiїх батьків”... „і чужого навчаються, свого не цурайтесь”... — золоті, невмирущі слова все того ж нашого генія. За річ непевну в школі вважають політику. Проте кожний народ дає своїм дітям у школі національне виховання, а це — перший ступінь політики. А як обійдеться без політики (не в розумінні політиканства) студент вищої школи, що незадовго візьме на себе, як громадянин, завдання національного та державного порядку, які вимагають політичної свідомості, політичного розуміння? А тим більше — студент, що має завданням боротьбу за визволення батьківщини. Ті, що підрастають, мають, не обмежуючись офіційною наукою, знати — і що там на рідній землі діється і як треба тому лихові зарадити. Треба вводити молодь у широку сферу звязану із життям батьківщини заінтересовань політичного, соціального, економічного порядку, оскільки це дійсно необхідно та приступно — без пустомельної фрази та пустозвонства. В черзі перших завдань нашої національної педагогії мусить стати складення підручника чи підручників, що містили б у собі основи українознавства та т. зв. політграмоти. Бо молодь має осягнути весь зміст та обсяг цілей і завдань української справи.

Таку працю в напрямі національної освіти, набуття широкого національного світогляду мали б проробити над собою не лише наші наймолодші діти. „Вік живи — вік учись” — каже мудра приповідка. В наших школах на еміграції громадське виховання молоді провадилось „самопасом”, майже без участі старшого громадянства (отже „батьків”). Виявляли енергію хіба демагогічні елементи старшого громадянства, та й то в цілях демагогічної ж боротьби з своїми партійними противниками. Почасти цією поверховністю гро-

мадянського виховання колишніх студентів можна пояснити пізніший відхід чималої кількості теперішніх інженерів від громадських інтересів та від громадської праці. А тим часом натуральніше було б навіть, щоб молодша генерація освіжила своїм поривом стомлену енергію старших.

Багато часу змарновано, багато цінних одиниць втрачено. Але ще не пізно і не все пропало. Кооперація двох поколінь—„батьків” і „дітей” (яких цигане не покрали)—власне не переривалася. В громадській і науковій роботі вони стикаються, треба той контакт у кожному окремому випадку посилити та поширити. В цьому контакті й може знайти своє практичне здійснення те, що ми мали на увазі, коли була мова про усталення національної ідеології та створення національної програми. Ця праця була б лише теоретичною, коли б не знайшла ґрунту найперше у колишніх вихованцях українських шкіл та взагалі в молодшому поколінні. Це останнє має увіснати весь зміст того матеріялу, що створює український національний світогляд, щоб передати його тим, для кого даний матеріял по тім боці покищо неприступний. В ясності й твердості того світогляду — головна підстава успіху нашої справи. Знову нагадую — Україна втратила мільйони своїх дітей — малоросів та малоросіянок, які стали українськими перекінчиками в значній мірі тому, що не мали ми та не ширили свого національного катихизису. „Малоросси” українського походження стали такими ж безбатченками, як московські Базарови з Тургенівського „Наканунъ”, — від тих безбатченків і пішли діти, що завошевишили большевизмом не лише цілий схід Європи, але й оту большевицьку вошу по всьому світі розпускають. Мусимо ж ми своїх дітей рятувати — і тут і там — твердістю наших національних традицій.

* * *

Сенс контакту між батьками й дітьми полягає в тому, щоб він був взаємний. Не лише *magister dixit*, але й учень подає свій голос. Голос „дітей” і на часі, і на місці, незалежно від свого змісту. Молодь, як чуткий термометер, чутливо відбиває температуру громадських настроїв — значіння його вже в самому факті, і не має біди в тому, коли молоді співці здебільшого думають, як Ростанівський Шантеклер, що вони викликають схід сонця, а не лише про той схід попереджають. Голос української молоді виразно звучав перед революцією, коли в Петербурзі друкувався „Український Студент”, і той голос таки почастіш викликав схід української революції. Залунав він і на еміграції — в численних студентських виданнях, головно в Подебрадах, і було там досить розважливої думки. Деякі подебрадські пташенята, вбившись у колодочки, перелетіли до Парижу і там у відносинах до своїх братів та колишніх батьків, на жаль, наслідують не найліпші родинні риси, про які згадується в

біблії, хоч у світовій столиці могли б засвоїти інші цілі й методи праці. А отсе недавно на тихі води старого „Тризуба” в Парижі ж прилетіли та осіли там наймолодші пташки, заспівали нові пісні вже іншого тембру. Вороги ворогів до ноги нищать, одні одним анальфабетизм та відсутність дозрілого розуму закидають, отже все по формі, як у інших людей, маємо.

Нехай собі молоді між собою та навіть із старшими сваряться, — нам, старим, може, не слід би до молодих підгортатись; посваряться, побюються та, може й перестануть, послухавшись розважливого батьківського голосу. Оскільки в ті змагання не замішані мотиви сторонні, не засадничого порядку, то згода в сімействі наступити може. Що така можливість неупійна, можемо бачити з прикладу тієї трансформації, яку пережили галицькі настрої щодо змагань нашої еміграції. А в даному випадку ґрунт для порозуміння значно відповідніший, бо непорозуміння тут не „Руси з Руссю”, а саме з „батьками” й „дітьми” одного державного організму. Конкретна ж ціль і батьків і дітей одна й та сама: визволення батьківщини. До цієї основної цілі, як усі дороги до Риму, сходяться всі інші, бічні цілі, аби лише по тих манівцях не розгубитися. Щоб уникнути надалі нашого старого блукання по ріжних стежках, й послужила б за дороговказ ясна національна ідеологія, що на спільному й близькому для українських патріотів ґрунті усунула б усі, чи принаймні головніші, розбіжності, які не відповідають нашій основній національній цілі, та притупила б, чи ослабила б решту розбіжностей, що в тій цілі зійшлися б. Колишній запал партійних антагонізмів, що так ділив між собою людей, які ще не відчували над собою смертельної небезпеки, вже досить охолов за півтора десятка літ і живить нині лише партійних фанатиків. Ослабли й особисті порухунки, що повставали на ґрунті скомпліктованих відносин революційного часу. Натомість в міру задляння чужинецької окупації щораз зрозумілішим стає глибоке та всебічне розкладове її значіння. Усіх патріотично настроєних людей це льогічно провадить до думки, що для врятування батьківщини від найбільшої руїни треба в один гуж тягнути. Розпочалися навіть спроби в тому напрямі, лише в такій формі, що заплутує територіяльні та міжнародньо - державні відносини — в формі всеукраїнського конгресу представників усіх етнографічних українських територій. На проект такого конгресу треба дивитись як на прелюдію до раціональнішого і глибшого порозуміння батьків із батьками, дітей із дітьми та всіх українських патріотів між собою разом — на ґрунті спільно створеної та всіма визнаної плятформи.

20. VI. 1937. Кам'янець біля Підлютого.

